

esthajnalcsillag maradt meg egyedüli fénynek és a csillag mögött a halhatatlanság, ahonnan Valaki már integetett: Jöjj, derék és hűséges szolgám!

A gyászjelentés szerint életének nyolcvanadik, áldozópapságának ötvenhatodik évében, példás türelemmel viselt sok szenvedés után, 1969 december 7-én, este hat órakor a betegek szentségeivel megerősítve, Vácott az Úrban váratlanul elhunyt. Mikor a sírba bocsájtották, rendtársai és volt diákjai Rendjének ősi himnuszát, a Salve Reginát énekeltek. Évszázadok óta minden este minden ciszterci monostorból esti bucsúdalként sietnek e dallamok a Szűzanyához; ott a váci temetőben azonban a dalnak és a szónak lantosát is magukkal vitték. Most már csak a bennünk élő szobrának örülhetünk. Mindig emlékeztetni fog arra, hogy mivel ismerhettük Brisits Frigyeset, valamivel emberiebbek, lélekben valamivel szebbek lettünk mi is.

TEOLÓGIAI AGGIORNAMENTO MAGYARORSZÁGON

(Levél a szerkesztőséghez)

Több levél érkezett hozzánk, amely előző cikkeinkre, vagy a Vatikáni Rádió adásaira reflektálva az új teológia kérdéseivel és magyarországi fogadtatásával foglalkozik. Az alább közölt szemelvény főleg a teológiai „aggiornamento”-t veszi szemügyre. A levélben fölvetett érdekes és a magyarság lelki fejlődésére nézve igen jelentős kérdésekhez hozzászólásokat vár a szerkesztőség.

Azt gondolom, a kérdést nem egészen jól tesszük fel, amikor a mai magyar teológia konzervatívizmusának okait kutatjuk. Nem csupán a teológia konzervatívizmusáról van ugyanis szó, hanem általános konzervatív magatartásról. Egyébként a teológia nálunk sohasem volt elsőrendű fórum, még az európai viszonylatban nagynak nevezhető néhány magyar teológus (Prohászka Ottokár, Horváth Sándor, Schütz Antal vagy jóval korábban Pázmány Péter) életében sem. A teológia fejlesztése hazánkban, sajnos, legtöbbször harmad-, negyedrangú vagy még hátrább szereplő kérdés volt, ide számítva az újabb időkben a praktikus teológiát is. Legtöbbször átvettük (sokszor kritika nélkül) a nyugati irányzatokat, s keresztény életünkre az utolsó századokban mindig nagyobb hatással volt a „közéleti” irányulás, mint az ésszerű, tudományos teológiai gondolkodás. (Ezekkel a történeti okokkal és jelenségekkel is foglalkoznia kellene valakinek, legalább a közelmúltra vonatkozóan. Nem csak a magyar spiritualitás története hiányzik, ahogyan a Szolgálat legutóbbi száma reklamálta, hanem a magyar kereszténység általános szellemtörténete is.)

Nálunk tehát általános, minden irányban megnyilatkozó konzervatív magatartásról kell beszélünk, amelynek része a teológia lemaradása, de még inkább az új teológiai (zsinati teológiai) eredmények gyakorlati következményeinek elhanyagolása vagy legalábbis a nyugatínál lassú kibontakozása. Mindjárt megjegyzem: amikor konzervatív magatartásról beszélek, nem min-

denestül pejorativ értelemben használom e kifejezést. (Azt hiszem, más vonatkozásban is le kellene szoknunk arról, hogy tényeket, adottságokat és jelenségeket vizsgálva minősítő — sőt diszkrimináló — jelentéssel használjuk a fogalmakat. A minősítést az érvelés, az eredmények és az idő ítélőszéke végezzék el! A mai teológia konzervatív vagy haladó irányzatainak értékelésében is.)

Ha pedig a magyar konzervatív magatartás okait vizsgáljuk, rá kell mutatnunk néhány történelmi, pszichológiai és szociológiai adatra. A teljesség igénye nélkül, vázlatosan említek egy-kettőt:

1.) Nálunk az egyház életében is, éppúgy, mint az állami, társadalmi életben, a változások forradalmi úton jöttek létre. Nem több évtizedes „fejlődés” eredménye a feudális egyházkép megváltozása, hanem egy-két év forradalmi vívmánya. Köztudott dolog, hogy a strukturákat meg lehet változtatni máról-holnapra, de nem lehet kicserélni napok alatt a strukturákhoz kötődő lelkületet és beidegzéseket. Még ma, 25 év múlva sem lehet nyugodtan azt állítani, hogy százszázalékosan eltűntek — mindenestül és mindenki-ben, főleg a magyar papságban — a feudális gondolkodás maradványai. Hogy csak egy példát említek, a pasztorációra gondolva: egyesekben, itt-ott fiatalokban is, még mindig az a meggyőződés él (magatartásuk tanúsítja), hogy az „egyház” (az egyházközség, a templom, a hívek, anyagiakat tekintve is!) az ő saját birtokuk, tulajdonuk, velük szabadon rendelkeznek. Ez a mentalitás nemcsak az anyagiak kezelésében (stóla-kérdés, elszámolás stb.) mutatkozik meg, hanem a szolgálat szellemének hiányában vagy meg nem értésében is (hívek igényeinek, jogos kívánságainak figyelembe nem vétele, visszautasítása stb.). Persze súlyos negatív formában megjelenve nagyon ritka ma már ez a múltbeli gondolkodás, de széles körben még nem elég erős az igény a jövőt jelentő újra, a zsinati lelkiségben való fejlődésre, s természetesen az ilyen irányú lelkipásztorkodás és lelkiség teológiai megalapozására sem. Márpedig a konkrét követelő igény ösztönzőleg hat a teológiára is.

2.) A magyar egyházi élet előbb jellemzett változásaival kapcsolatos a konzervatív magatartás pszichológiai magyarázata:

a váratlanul, felkészülés nélkül érkező változások egzisztenciális problémákkal jártak együtt, — sokakban elbizonytalanodást okoztak. Ezek az egzisztenciálisan elbizonytalanodott emberek — emberileg érthetően — nem kívánták problémáikat további krízisjelenségekkel megterhelni. Az egyházban sokkal inkább a biztonságot, a sziklát látták, mint a dinamikus élet fejlődési szabályai alá vetett „corpus christianumot”. Ez vonatkozik elsősorban az idősebb (számbelileg nagyobb) generációra.

Nálunk aki a haladás hívének vallja magát, sokszor az is kicsit „lekicsinylőleg” nézi a nyugati új teológiát, vitatkozásokat és problémáztatást, mint a nyugati életforma divatos tünetét, — mint a karosszékben, kávé vagy teadélután keretében sokkírozott életjelenségeket. S ebben a szemléletben van is

valami igazság: nemcsak azért, mert nyugaton valóban divattá vált krízisről beszélni, strukturális reformokról dialogizálni, hanem mert nyugati teológusnak közel sem jelent akkora egzisztenciális problémát az egyház külső egysége és szilárdsága (pápa, tanfőhivatal, tekintély stb. kérdése), mint nálunk. Sőt, minálunk még ennek a „látszata” is számít! — S még valamit: ehhez a „lekicsinyléshez” sokszor a nyugati teológia adja a tápot. Annyit beszél a szituációk érvényéről, alakító erejéről, az egyéni szempontokról, hogy néha relativizálja a teológia eredményeinek érvényességét.

3.) Szociológiai szempontból vizsgálva a kérdést az is kétségtelen, hogy Magyarországon mások a szociológiai (társadalmi, gazdasági stb.) adottságok az új teológiai és pasztorális problémákhoz. A nyugati problémák egy része fel sem merül nálunk, viszont egy csomó új probléma jelentkezik. Az egyház strukturális megújulásának és a lelkipásztorkodás átalakításának kérdéseinél például nem azonos irányú és fokozatú urbanizációs folyamattal állunk szemben; hasonlóképpen mások az autonóm gondolkodás eredői nálunk, mint nyugaton. Ugyanígy a dialógus kérdésében mások a feladatok: első-sorban nem elméleti síkon kell helytállnunk, hanem a gyakorlatban, mivel a dialogizáló felek között más a pozíciós arány, mint nyugaton. A szociológiai képletek különbözőségei miatt sok nyugati teológiai probléma és ötlet nálunk szinte érthetetlen vagy nem ugyanazt a visszhangot kelti, mint ott (pl. a cölibátus kérdésében). Sőt azt kell mondanunk, hogy a „haladó” és „konzervatív” szavak sem egészen azt jelentik, mint nyugaton. Magyarországon pl. a „haladó” szó jelentéséhez hozzátartozik bizonyos szocialista társadalmi és politikai fejlődés elfogadása, s ebből a szemszögből vizsgálva nem egy nyugati „haladó” teológus meglehetősen konzervatívnak és féltékenynek látszik. Innét azután élesebben látható az is, milyen polgári (esetleg kapitalista) behatások, életforma igazolására szolgáló törekvések érik a mai nyugati teológiát, néha egészen a legapróbb részletekig (gondolok itt például egyes liturgikus formákra: a fotelben ülve „participáló”, teadélutánra emlékeztető házi misékre, amelyeken a „részvétel” nyilvánvalóan külsődleges, formalista valami, mert a kereszt rítusa önmagában ellentmond a polgári, evilági célú formáknak). S ez ellen a polgári, „szalonképes” kereszténység ellen éppen a fiatalság soraiban alakult ki egy fajta, néha szektás színezetű, „evangéliumi radikalizmus”-nak nevezhető spirituális irányzat (vö. Barcza Barna cikkét a Teológia 1970. márciusi számában), amely kísértetiesen hasonlít a nyugati fiatalság kontesztáló, szociális (szociálpolitikai) engagement-t követelő törekvéseihez, legalábbis egyes vonásaiban.

Nem akarok részletesebben belemenni ezekben a kérdésekbe, bár valakin ezek vizsgálatával is foglalkoznia kellene és fel kellene sorolnunk azokat a speciális magyar teológiai kérdéseket és lelkipásztori feladatokat, amelyeket csak mi tudunk megválaszolni és elvégezni. Úgy gondolom, ezt várják is tőlünk más országokban élő hívő testvéreink, s talán a nyugati teológusoknak is hasznos lenne ezeket megismerni. Most azonban nem tanulmányt írok,

hanem „hangosan” töprengek, s az ilyen töprengés mindig kissé vázlatos és itt-ott rapszodikus.

Míndezt persze nem a magyar egyházi magatartás és teológia konzervatívizmusának mentségére akartam felsorolni, hanem csak néhány gondolatot akartam felsorakoztatni a teljesebb megértés érdekében. Világos, hogy a felsorolt szempontok nem szolgálhatnak mentségül a teológiai konzervatívizmusnak és hanyagságnak, már csak azért sem, mert vannak problémák és eredmények, amelyek a felsorolt szempontok határain kívül esnek (pl. a biblikus tudományok általános megújítása, főleg az exegézis korszerűsítése, hitoktatási feladatok stb.). De befejezésül legyen szabad azt mondanom, mégsem reménytelen a helyzetünk, mert vannak — egyre növekvő számban — kezdeményezések, gyakorlati és elméleti próbálkozások, sőt már eredmények is, amelyek a zsinati megújulás szelleméből forrásznak. Lehet, hogy ez a megújulás néhány vonatkozásban — a magyar hagyományörző lelkületnek és történeti érzéknek megfelelően — más színezetű lesz, mint a nyugati, de azt gondolom, nem is lehet cél az új teológia kritikátlan, szolgálai átvétele, sem a nyugati megújulás automatikus utánzása. Rendkívül fontosnak tartom mindenesetre, hogy erről az ügyről beszéljünk, gondolatainkat kicseréljük, egymást biztassuk, hogy a visszahúzó konzervatív magatartásból kiemelkedjék a magyar egyházi élet.

Ebben a reményben, és abban a várakozásban, hogy ezt az egészséges fejlődést a Vatikáni Rádió és a külföldi építő szándékú kritika is támogatni tudja, üdvözöllek és maradok

Budapest, 1970. ápr. 25.

baráti szeretettel és nagyrabecsüléssel:
Csanád Béla